

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗМІСТУ, ДІЄВОСТІ І СПРЯМОВАНОСТІ КУПЕЦЬКОГО ВИХОВНОГО ІДЕАЛУ НА УКРАЇНІ

(XIX – початок XX ст.)

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Основні трансформації купецького виховного ідеалу на Україні тісно пов'язані із включенням українського купецтва до станової системи Російської імперії та з модернізацією країни в XIX – на початку XX ст., яка стимулювала підприємництво, сприяла розвитку доброчинності й меценатства, зумовила серйозні зміни у свідомості станового російського суспільства. Ці процеси потребують глибокого історико-педагогічного осмислення з огляду на зміни у свідомості сучасного українського суспільства, викликані наслідками реформування важливих сфер його життя, загострення процесів майнового розшарування суспільства та перегляду ним своїх поглядів на дієвість і спрямованість сучасного виховного ідеалу.

Аналіз наукових досліджень. Слід зазначити, що окремі аспекти трансформації ідеалів станового суспільства розглядалися у багатьох дослідженнях педагогів минулого (Л. Головацький, Ф. Дістерверг, О. Духнович, В. Водовозов, О. Водовозова, М. Корф, П. Куліш, М. Пирогов, Л. Толстой, К. Ушинський та ін.). Питання, пов'язані з проблемами трансформації виховних ідеалів різнорідного купецького стану опосередковано розглядалися і в історичних дослідженнях: О. Доніка (соціально-правивий статус купецтва і соціокультурний вимір підприємництва в Україні), А. Боханова і Т. Лазанської, С. Новікова та Г. Ульянової (доброчинність і меценатство підприємців), С. Адаменка та М. Брянцева (соціокультурний розвиток купецького стану), Ю. Беспалової та Б. Миронова (генезис особистості купця та його ціннісних орієнтацій), Т. Ігнат'євої та А. Скальковського (соціально-етнічні особливості виховання купецького стану) та ін. **Метою** даної статті є аналіз історичних умов,

правових засад, етнонаціональних особливостей трансформації змісту, дієвості і спрямованості виховних ідеалів у різнорідному купецькому середовищі ХІХ – початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Купецький виховний ідеал почав формуватися ще за часів Київської Русі. Уже в ті часи купецтво існувало як окремий, хоча й нечисленний, соціальний прошарок, з певним корпоративним устроєм, своїм кодексом честі і власними ідеалами. Однак українське купецтво, на відміну від європейського, не стало ані рушійною силою економічного розвитку країни, ані основним фактором розвитку українських середньовічних міст. Якщо російський уряд в середині ХVІІ ст. вперше виявив увагу до «свого ділового класу», визнавши, що «купецтвом усяке царство збагачується, а без купецтва жодна й мала держава бути не може» [16, с. 17], і з тих самих пір безупинно заохочував приватне підприємництво, у результаті чого вже в середині ХVІІІ ст. воно склалося як окремий стан, то українські купці, з огляду на відомі політичні й соціально-економічні події й тенденції ХVІІ – ХVІІІ ст., не маючи чітко визначеного майнового статусу [6, с. 4], часто приписувалися урядовцями до загальної маси «посполитих», тобто міщан чи навіть селянства.

У 1785 р. «Грамота на права та користі містам Російської імперії» або «Жалувана грамота містам» закріпила правовий статус населення міст як єдиного міщанського стану, до якого було віднесено й купецтво [5, с. 68–128]. Таким чином Катерина ІІ насаджувала у країні західноєвропейське розуміння третього стану або «середнього роду людей», які в суспільній становій ієрархії розміщувалися між дворянством і селянством. Саме в такому правовому полі опинилося українське купецтво після поглинання українських земель Російською імперією, і саме такий його соціальний статус визначав особливості формування купецьких виховних ідеалів, які, слід зазначити, мали, окрім майнових, ще й помітні етнічні відмінності.

Перш за все слід наголосити на інтернаціональному характері купецького стану. У кінці ХІХ ст. майже 60 % купців були представникам

єврейського етносу, 30 % визнавали себе росіянами і лише близько 7 % – українцями [17, с. 88, 97]. Тому купецький виховний ідеал можна розглядати як систему різних національних ідеалів, сформованих на спільній правовій основі купецького стану, але на відмінному етнокультурному підґрунті. Цим логічно пояснюються й різні уявлення про очікуване ідеальне виконання визначеної купецьким станом соціальної ролі. Слід зазначити, що спільною рисою представників купецького стану слід вважати економічний прагматизм, який виявлявся у неодмінному вихованні у всіх купецьких поколіннях чіткого усвідомлення кінцевої мети їх торгово-економічної діяльності – отримання прибутку й забезпечення добробуту родини. Саме ця складова купецького виховного ідеалу зумовлювала здатність підприємців до виправданого економічного ризику, пояснювала їх інтерес до інновацій і зростаючу повагу до освіченості, тобто сприяла виявленню властивостей, прямо протилежних виховному ідеалу селянина. З одного боку, економічний прагматизм утримував купців від участі в ризикованих політичних акціях, а з іншого, – спонукав до раціонального використання прогресивних технологій виробництва чи сучасних методів ведення справ. Саме тому купці швидше ставали на рейки прогресу й реагували на зміни в суспільстві, ставши в кінці XIX ст. станом, відкритим духу перемін.

Проте національна й конфесійна приналежність певного купецького роду, безперечно урізноманітнювала й ускладнювала їх спільний виховний еталон. Так, основною базою для формування українського купецького ідеалу слід визнати глибоку релігійність українців, їх особливу повагу до землі й родини та особистісну свободу. Ці фактори зумовлювали й специфіку їхнього виховного ідеалу, що вимагав ретельно дотримуватися принципів християнської моралі, поважати особистість покупця, як «свого ближнього», виявляти чесність і справедливість у торгових стосунках, не вдаватися в надмірності, не схилитися перед розкішшю й модою, виявляти терпимість до інших людей, бути добрим і привітним. Однак саме ці ідеальні риси, на

думку багатьох дослідників купецького стану, зумовлювали відставання українського купецтва від російського та єврейського.

З огляду на це, досить цікавими є аналітичні висновки І. Аксакова щодо особливостей торгово-економічної діяльності купців різних національностей, оскільки дозволяють виділити низку характерних рис виховних ідеалів українських, російських і єврейських купців кінця XIX – початку XX ст. Дослідник наголошував на тому, що, на відміну від російських, українські купці були менш схильні до розкоші, моди, придбання нерухомості. Навіть отримуючи чималі прибутки, вони «задовольнялися своїми світленькими, чистенькими хатками», тоді як російські купці, як тільки їм дозволяли кошти, намагалися «в місцях своєї торгівлі обзавестися стаціонарними мурованими крамницями або покрити залізом дерев'яні» [1, с. 9]. На переконання І. Аксакова, «різниця між великоросійським і малоросійським купцем вбачається у самому способі торгівлі», тобто «малоросіянин майже ніколи не торгується, а тримається однієї певної ціни, яка, зрозуміло, визначається торговими обставинами, але здебільшого призначається ним із чесною упевненістю». Натомість, російський торговець «негайно розпізнає покупця за одягом, за мовою, за прийомом» і, як писав учений, «умить зметикуює» поступитися чи «стягнути з нього вдвічі більше справжньої ціни» [1, с. 11]. «Малоросійський купець, – наголошував І. Аксаков, – ніколи не кредитує, крім рідкісних випадків, тоді як уся російська торгівля заснована на зухвалому, божевільному кредиті, на відчайдушному ризику» [1, с. 12].

Попри усталені ментальні уявлення українців XVI – XVII ст. щодо іновірців як людей «злих» і «підозрілих» [19, с. 112, 116] та антисемітську пропаганду, поширену в кінці XIX – на початку XX ст. по всій Російській імперії, українці виявляли більшу прихильність до єврейських купців, ніж до російських. Купців-іудеїв поважали за привітність і терплячість, почуття гумору, дотримання міри й такту в торгових справах. «Наш народ охочіше купує в євреїв, ніж у великоросіян, – писав П. Чубинський, – З євреєм можна торгуватися. Єврей привітний і терплячий. Якщо на нього лайнути, він злегка

віджартовується». За спостереженнями П. Чубинського, великоруський купець здатен був обдурити більше, ніж єврейський, причому робив це з «надзвичайною самовпевненістю і відчуттям власного достоїнства». Саме таке «горде шахрайство» українці вважали більш небезпечним, тому що йшло воно від православного купця, якому українці довіряли як «брату во Хресті», адже «як не повірити, коли божаться Христовим іменем» [15, с. 15].

Окремі національні відмінності українських торговців (довірливість, обережність, стриманість, неспішність та ін.) часто використовувалися для обґрунтування їх нездатності до торгової діяльності. Так, дійсний член імператорського російського географічного товариства М. Домонтович відсутність підприємницького хисту пояснював розкішною природою і землеробським способом занять українців, які «розвинули в малороса здебільшого поетично-споглядальний напрямок» і мало сприяли виробленню «практичності і комерційної спритності, якими вирізняються великороси» [12, с. 532]. Професор М. Сумцов також уважав, що українці ніколи не мали хисту до торгівлі, оскільки були «важкими на підйом хліборобами», людьми чесними, «з великим почуттям справедливості», які «не кидалися у великий бариш», і тому «завжди люди інших націй вихоплювали у них найбільш ласі шматки – у старовину греки, пізніш – євреї та великороси» [18, с. 78]. Те, що українці «не схильні до торгової діяльності», підкреслював і А. Шмідт, зазначаючи, що вони «не розуміють прагнення до збагачення» й ні на що не проміняють тихе домашнє життя на неспокійне гендлярство, яке постійно вимагає напруженої уваги й спритності [13, с. 488, 489]. Варто визнати, що думка про відсутність у українців діловитості через наявність в'ялості, ліні й безтурботності була на той час досить поширеною. Однак уже тоді вона знаходила чимало опонентів, які найважливішими негативними факторами розвитку підприємницької ініціативи українців називали тривале існування на значній території України кріпацтва, постійну політичну залежність, потужну ідеологічну й економічну російську експансію [7, с. 65–66; 18, с. 79]. Попри те, що українські купці поступалися веденням справ єврейським

і російським, у їхньому середовищі все ж змогла сформуватися ціла плеяда могутніх і впливових купецьких родин – Симиренків, Терещенків, Харитоненків, Яхненків та ін., які, з одного боку, слугували референтними постатями для молодих поколінь українського купецтва, а з іншого, – сприяли розвою не лише української економіки, але й культури та освіти.

Слід також зазначити, що специфіка торгово-економічної комунікації українського, російського і єврейського купецтва зумовила особливості формування національних купецьких образів. З огляду на це, спільність віри українців і росіян не стала запорукою так само спільних економічних інтересів. Наприклад, історик-економіст Д. Бованенко ще в 1927 р. не лише протиставляв інтереси українського й російського купецтва, але й переконував у ворожості останнього до українських національних інтересів. Водночас єврейську буржуазію, попри конфесійну й ментальну «іншість», учений називав «авангардом європейського капіталу, що просувався на схід», стримуючи наступ російського капіталу на Україну і відкриваючи для українців зв'язки зі світовим європейським ринком [3, с. 92]. Таким чином, узагальнений виховний ідеал купецького стану в мультиетнічній імперії, з одного боку, можна назвати «інтернаціональним» конгломератом, продуктом етнічної і соціальної акультурації, тобто культурної адаптації членів поліетнічної спільноти, певного культурного обміну традиціями і звичаями, що відбувався у процесі реалізації торгово-економічних і соціальних контактів купців різних національностей і виявляв спільні для усього купецького стану риси й тенденції (зростання інтересу до професійної освіти, вимога виховувати підприємливість, рішучість, толерантність, дієва релігійність та ін.). Однак, із іншого боку, його національні компоненти ґрунтувалися на своїй власній філософії та відмінній від інших життєвій психології, які зумовили особливості національної економічної стратегії і певні відмінності у сприйнятті виховних ідеалів інших національностей (українська обачність і обережність росіянами сприймалися як нерішучість і недалекоглядність; натомість притаманні російським купцям рішучість і

ризикованість українцями оцінювалися як агресивність чи аферистичність; з точки зору «рішучого й ризикованого» російського купецтва, його інтереси на Україні виглядали як необхідна діяльність, спрямована на освоєння нового ринку, а, з точки зору «поміркоvanого» українського, – як економічна експансія, завоювання, захоплення).

Реформи другої половини XIX ст. різко змінили не лише соціальне, економічне й політичне обличчя суспільства, але й зумовила серйозну трансформацію виховного ідеалу купецького стану, представники якого стали носіями нового типу мислення, нової системи соціокультурних цінностей і традицій. У другій половині XIX ст. купецтво, попри зростання фінансової могутності свого стану, продовжувало в суспільстві зберігати ієрархічну «нижчість» порівняно зі станом дворянським, який залишався закритою суспільною верствою з найбільш ускладненим доступом «нових» членів. Тому у виховному ідеалі купецького стану в цей час чітко фіксується прагнення підприємців до «одворянення», що виявлялося через наслідування дворянської культури. Однак системне зростання фінансової потужності купецького стану, який легше пристосувався до умов пореформеного часу, паралельно з поступовим зниженням впливовості економічно консервативного дворянства, зумовили те, що це наслідування не привело до уподібнення. Купецький стан до виховного ідеалу своїх представників став включати символічний компонент, який виявився через систему «символів-аналогів» – створення торгових логотипів замість дворянських гербів, заснування купецьких товариств на кшталт закритих дворянських клубів, відкриття нового бюргерського стилю одягу на протигагу аристократичному джентльменському, запровадження архітектурного купецького «модерну» замість аристократичної «класики» тощо [11, с. 294]. У цей період у стабільному елітному ядрі купецтва навіть з'явилася властива дворянським аристократичним колам тенденція до збереження «чистоти» своєї верстви, оскільки в середовище купців стрімко вривалися спритні новачки із середовища вчорашніх селян [8, с. 49], які не встигали «окультуритися» і

тому отримавши юридичне право бути примисленими до купецького стану, ще мали системно завойовувати довіру його верхівки.

Однак закритість дворянського стану разом із «благородністю» його аристократичного ідеалу аж до початку ХХ ст. продовжували відігравали для заможного купецтва роль найвищої планки рівня особистісних і станових домагань, чим досить удаło користувалися російські уряди, активно залучаючи зростаючі капітали купецького стану до участі в організації соціального життя держави й тим самим стимулюючи розвиток благодійництва [10, с. 121]. Саме тому купці, заохочені можливістю станового «зростання» (отримання звання спадкових почесних громадян чи спадкового дворянства), упродовж останніх десятиліть існування Російської імперії були потужними інвесторами в соціальну сферу життєдіяльності суспільства й надійними партнерами влади. Довіра царя й визнання суспільства стали для купецького стану запорукою їх економічної безпеки й рушійними силами активної суспільної діяльності. Тому вже в кінці ХІХ ст. у виховному ідеалі представників купецького стану, окрім символів-ідентифікаторів, з'явилися також нові форми престижної соціальної поведінки (участь у роботі органів місцевого самоврядування, благоустрій рідних міст, розвиток їх інфраструктури, сприяння освіті, медицині, культурі тощо) [7, с. 202], що гартували соціальну відповідальність, позбавлену національного чи політичного забарвлення. Дієвість цього компонента виховного ідеалу зумовила тісний контакт купецтва з творчим людьми – письменниками, художниками, вченими, освітянами – й детермінувала появу у підприємницькому середовищі «цивілізованої свідомості», «ліберального мислення» і «справжнього, а не уявного патріотизму» [9, с. 480].

Важливим результатом еволюції духовного світу підприємців стали також зміни в освітньому компоненті купецького виховного ідеалу. Якщо в першій половині ХІХ ст. серед купців панувала думка про те, що «наука лише відбиває від діла» [4, с. 92], то в другій половині століття увага підприємців до освіченості своїх дітей стала невпинно зростати: в 1860-х рр.

ідеальною для купецького нащадка уявлялась освіта на рівні комерційної школи чи реального училища, а з 1890-х рр. стало виявлятися тяжіння купецької молоді до здобуття класичної освіти. Купецький виховний ідеал кінця XIX ст. вже потребував здобуття диплому престижного університету або вищого технічного закладу. В кінці XIX ст. для купецького стану освіта стала не лише елементом престижу, але й умовою фінансової безпеки купецьких династій, оскільки голова роду передавав у спадок своїм дітям не лише станову належність і капітали, але й спосіб мислення, в якому освіта робітників означала «створення стабільного соціального середовища для розширення власної підприємницької діяльності» [8, с. 50]. Зростаючі потреби економіки в освічених фахівцях сприяли усвідомленню купецьким станом необхідності забезпечення належною професійною освітою не лише своїх працівників, але й підвищення загального освітнього рівня усього населення. Здобута освіта, безперечно, впливала на подальше формування стилю життя, смаків і цінностей купецької молоді, поглиблюючи трансформаційні процеси у змісті й дієвості купецького виховного ідеалу. Так, на початку XX ст. своїми культурними запитами заможні купецькі родини вже мало чим відрізнялися від представників інтелігентських професій. Навіть на книжкових полицях жінок звичними стали імена філософів-етиків [2, с. 215]. Представники купецтва ставали пристрасними бібліофілами, колекціонерами рідкісних книг і творів мистецтва, заповзятими театрами, засновниками власних музеїв, галерей, бібліотек тощо.

Ще однією важливою складовою купецького виховного ідеалу слід визнати сувору релігійність представників цього стану, засвідчену багатьма тогочасними джерелами [9, с. 449–450]. Сучасні дослідники називають кілька важливих причин того, що релігійно-моральна складова стала чи не найбільш важливою сферою духовного життя купецького стану й основним джерелом дієвості його виховного ідеалу. По-перше, слід назвати нестійкість соціально-економічного становища купців, зумовлену недосконалістю правового поля в галузі регламентації торгово-промислових стосунків, що

сприяла швидкому збагаченню недавніх вихідців із народу, але й могла бути причиною не менш стрімкого їх розорення. По друге, в громадській свідомості існував критичний погляд на підприємництво, пов'язаний із християнською традицією заперечення культу багатства й усвідомлення «неправди грошей» [8, с. 53]. По-третє, релігійність підсилювалася внаслідок певного «внутрішнього морального розладу» у свідомості самих купців, який, з одного боку викликався гонитвою за прибутком і експлуатацією людей, а, з іншого, – прагненням спокутувати свій борг перед народом і бажанням «бути угодним» Богові, який за багатство «жадає відповідальності» [14, с. 107], щоб знову не скотитися до бідності. Цей внутрішній конфлікт купці намагалися подолати ревним дотриманням обрядів, щедрими пожертвуваннями для церкви, систематичними доброчинними справами в соціальній сфері, галузі освіти, науки й культури. Релігійність не просто стала особистісною потребою, але й виявилась елементом духовної спадщини багатьох купецьких династій, які утворили ядро економічної еліти країни, котра, активно засвоюючи європейський спосіб життя й формуючи нову систему групових соціокультурних цінностей, постала на початку ХХ ст. як альтернатива владній, аристократичній і духовній. Однак малочисельне українське купецтво, попри активну соціальну й культурну діяльність, «виявилось неготовим до ролі передвісників української модерної нації, не говорячи вже про творення української державності» [7, с. 40]. Лише поодинокі українські промисловці, як, наприклад, цукрозаводчики Смиренки, усвідомлювали необхідність сприяння розвитку національного руху. Інтернаціональність та аполітичність виховного купецького ідеалу на українських теренах стали найбільш очевидними в кінці ХІХ – на початку ХХ ст., коли чітко окреслилася прерогатива торгово-економічних інтересів і цінностей, що стали важити в житті купецького стану більше, ніж проблеми національної чи політичної приналежності. Навіть напередодні Першої світової війни купецтво України залишалося «міцно вмонтованим» у систему самодержавного устрою Росії.

Висновки. Після поглинання українських земель Російською імперією українське купецтво увійшло до російського правового поля, яке визначило його окремий соціальний статус і вплинуло на особливості формування купецьких виховних ідеалів. Спільною рисою виховного ідеалу усіх верств купецького стану були: прагматизм, суворі релігійність, аполітичність спрямованості. Основні відмінності в купецьких виховних ідеалах полягали майновому розширенню стану і в особливостях етнічного походження його представників. Найбільш значимими змінами в структурі купецького виховного ідеалу виявилися: зростання значимості освітнього змістового компоненту, переорієнтація спрямованості на соціально важливі справи, домінування суспільної відповідальності й місцевого патріотизму.

Перспективи подальших досліджень визначаються необхідністю вивчення й порівняння особливостей формування виховних ідеалів у інших суспільних станах підросійської України XIX – початку XX ст.

Література:

1. Аксаков И. Исследования о торговле на украинских ярмарках / И. Аксаков. – СПб. : Тип. император. АН, 1858. – 395 с.
2. Бахрушин Ю. А. Воспоминания / Ю. А. Бахрушин. – М. : Худ. литература, 1994. – 702 с.
3. Бованенко Д. Є. До методології вивчення історії українського господарства / Д. Є. Бованенко // Прапор марксизму. – 1927. – № 7. – С. 90–93.
4. Вишняков Н. Сведения о купеческом роде Вишняковых (1762–1847 гг.). Ч. II. – М. : Тип. Г. Лиснера и Д. Собко, 1905. – 257 с.
5. Грамота на права и выгоды городам Российской империи // Российское законодательство X – XX веков : в 9 т. – М. : Юрид. литература, 1984– .– Т. 5 : Законодательство периода расцвета абсолютизма. – 1987. – 528 с. – С. 68–128.

6. Гуржій О. І. Купецький стан на Лівобережній і Слобідській Україні в другій половині XVII – у XVIII ст. : проблеми становлення та розвитку / О. І. Гуржій // Український історичний журнал. – 2004. – № 3. – С. 3–21.
7. Донік О. Купецтво України в імперському просторі (XIX ст.) / О. Донік. – К. : Ін-т історії України, 2008. – 271 с.
8. Донік О. М. Соціокультурний вимір підприємництва в Україні у другій половині XIX – на початку XX століття / О. М. Донік // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – 2003. – № 6. – С. 49–55.
9. История предпринимательства в России : в 2 кн.. – М. : РОССПЭН, 2000– .–Кн. 2 : Вторая половина XIX – начало XX века. / [ред. А. В. Семенов]. – 1999. – 575 с.
10. Корелин А. П. Дворянство в пореформенной России: 1861–1904 гг.: состав, численность, корпоративная организация /А. П. Корелин. – Москва : «Наука», 1979. – 304 с.
11. Ліндер Р. Підприємці і місто в Україні, 1860-1914 рр.: індустріалізація і соціальна комунікація на Півдні Російської імперії [Текст] / Р. Ліндер ; ред. О. М. Донік. – К. ; Донецьк : Промінь, 2008. – 496 с.
12. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба : [в 39 т.]. – СПб. : Главн. упр. ген. штаба, 1859– .–Т. 39 : Черниговская губерния / [Сост. М. Домонтович]. – СПб. : Тип. Ф. Персона, 1865. – 796 с.
13. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба : [в 39 т.] – СПб. : Главное упр. ген. штаба, 1859– .–Т. 37 : Херсонська губернія. Ч. 1 / [Сост. А. Шмидт]. – СПб. : Военная тип., 1863. – 632 с.
14. Новикова С. Из истории отечественного меценатства / С. Новикова // Посев. – 1992. – № 2. – С. 106–111.
15. Павло. Ярмарок у Борисполі / Павло [Чубинський] // Основа. – 1862. – № 2. – С. 15.

16. Посошков И. Т. Книга о скудоти и богатстве и другие сочинения / Ред. и коммент. Б. Б. Кафенгауза. – М. : Изд-во акад. наук СССР, 1951. – 409 с.
17. Россия в начале XX столетия. – М. : Новый хронограф, 2002. – 744 с.
18. Сумцов М. Ф. Слобожане : Історично-етнографічна розвідка / М. Ф. Сумцов. – Харків : Вид-во «Союз», 1918. – 240 с.
19. Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – XVII ст. / Н. Яковенко. – Київ : Критика, 2002. – 416 с.

АНОТАЦІЇ

Л. М. Єршова. Трансформація змісту, дієвості і спрямованості купецького виховного ідеалу на Україні (XIX – початок XX ст.)

Здійснено аналіз змін у змісті й дієвості купецького виховного ідеалу у правовому полі Російської імперії. Охарактеризовано специфіку різнорідного купецького стану та особливості виховних ідеалів у різних шарах купецької верстви. З'ясовано етнонаціональні, економічні, ідеологічні й морально-етичні важелі впливу на формування нової економічної еліти України.

Ключові слова: виховний ідеал, освітній ідеал, купецтво, підросійська Україна XIX – початку XX ст.

Єршова Л. М. Трансформація содержания, действенности и направленности купеческого воспитательного идеала в Украине (XIX – начало XX в.)

Осуществлен анализ изменений в содержании и действенности купеческого воспитательного идеала в правовом поле Российской империи. Охарактеризована специфика разнородного купеческого сословия и особенности воспитательных идеалов в различных слоях купечества. Выделено этнонациональные, экономические, идеологические и морально-

этические рычаги влияния на формирование новой экономической элиты Украины.

Ключевые слова: воспитательный идеал, образовательный идеал купечество, подросийская Украина XIX – начала XX в.

Yershova L.M. The transformation of the content, effectiveness and focus merchant educational ideal in Ukraine (XIX – early XX centuries).

The transformation of the educational ideals merchant diverse segments of Ukrainian society within the legal framework of the Russian Empire. Revealed common features educational ideals of different layers of the merchant class (justifiable risk, economic pragmatism, strict religious, apolitical orientation). It was found that the main differences of merchant educational ideals were caused by property stratification condition and ethnic origin characteristics of its representatives were analyzed in the article. Attention is focused on the specifics of the educational ideal of Ukrainian merchants (dominance of Christian moral and spiritual values of utilitarian and pragmatic, respect for customers and partners, trust, restraint, deliberateness, cautionness, not great propensity for risk, temperance of business inquiries, apolitical efficiency, strong connection with the system of ideological orientations and values of the Russian Empire). Characterized the most significant changes in the structure of the merchant educational ideal: the significance educational growth of the semantic component, reorientation of focus in on important social affairs, the dominance of social responsibility and local patriotism).

Keywords: educational ideal, merchants, Under-russian Ukrain XIX – early XX century.